ilahiyatname 24 (Aralık 2025)
ilahiyatname 24 (December 2025)

Araştırma Makalesi | *Research Article*
DOI: 10.59536/ilahiyatname.1823267

Edebiyat ve Sosyo-Kültürel Ortam Çerçevesinde Cahiliye Dönemi Arap Şiiri: Antere b. Şeddâd Örneği

Pre-Islamic Arab Poetry in the Context of Literature and the Socio-Cultural Milieu: The Case of ʿAntara b. Shaddād

Shaymaa Mostafa Mohammed Mahmoud
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Arapça Hazırlık Birimi
İstanbul Sabahattin Zaim University, Arabic Preparatory School
İstanbul/Türkiye
shaymaa.mahmoud@izu.edu.tr
orcid.org/0009-0000-2319-8927

Sultan Şimşek*
Sorumlu Yazar/Corresponding Author
Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of Theology, Departman of Arabic Language and Rhetoric
İstanbul/Türkiye
sultan.simsek@istanbul.edu.tr
orcid.org/0000-0002-8800-2064

Makale Bilgisi/Article Information

Geliş Tarihi/Received: 22 Ağustos / August 2025
Kabul Tarihi/Accepted: 18 Ekim / October 2025
Yayın Tarihi/Published: Aralık / December 2025
Atıf/Cite as: Mahmoud, Shaymaa Mostafa Mohammed – Şimşek, Sultan. "Edebiyat ve Sosyo-Kültürel Ortam Çerçevesinde Cahiliye Dönemi Arap Şiiri: Antere b. Şeddâd Örneği". *İlahiyatname* 24 (Aralık 2025), 1-27. https://doi.org/10.59536/ilahiyatname.1823267

ÖZ

Edebi eserler, bireyin iç dünyasının yanı sıra içinde bulunduğu toplumsal, kültürel, ekonomik ve tarihsel çevreyi de yansıtır. Şair ya da yazar, kişisel deneyimlerini işlerken yaşadığı dönemin düşünce yapısını, değerlerini ve toplumun ruh hâlini de metne taşır. Böylece edebiyat, bireysel duygu ve düşünceleri estetik biçimde ifade ederken, bunların çevresel koşullarla olan ilişkisini de görünür kılar. Bu çalışmada, edebiyat ile sosyo-kültürel çevre arasındaki karşılıklı etkileşim Antere b. Şeddâd örneği üzerinden incelenmektedir. Araştırmada, şairin gazel, övünme ve savaş temalı şiirleri üzerinde tematik okuma ve içerik analizi yöntemleri uygulanmıştır. Bu yöntemle, çevresel koşulların şiirlerdeki tematik ve üslupsal yansımaları sistematik biçimde ortaya konmuştur. Antere'nin şiir dili, içinde yaşadığı sosyal yapı, ırkî dışlanmışlık ve savaş kültürü ile doğrudan şekillenmiş; bireysel kimlik arayışı edebî ifade aracılığıyla görünür kılınmıştır. Çalışmanın özgün katkısı, klasik Arap şiirinin yalnızca bireysel duygu ve estetik boyutları üzerinden değil, aynı zamanda şairin toplumsal çevresiyle kurduğu bağ üzerinden yeniden okunmasını önermesidir. Bu yaklaşım, özellikle Cahiliye Dönemi şiirinde toplumsal ayrımcılık, savaş kültürü ve kimlik mücadelesi gibi unsurların, şiirin anlam ve biçim dünyasını nasıl belirlediğini göstermek açısından yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Antere b. Şeddâd'ın şiirleri bu bağlamda, bireysel duyguların yanı sıra toplumsal ayrımcılığa karşı estetik bir direnişin ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Irkî dışlanma, kölelik ve sevgilisine ulaşamama gibi engeller, onun şiir dilinde sert ve alışılmadık imgelerle karşılık bulmuş; böylece şiir, sosyo-kültürel çevreden etkilenen fakat aynı zamanda çevreye eleştirel bir tepki üreten dinamik bir yapı kazanmıştır. Antere, sergilediği dirençli duruş sayesinde şiiriyle yalnızca kahramanlığını değil, kimliğini topluma kabul ettirişini de ilan etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Arap Edebiyatı, Sosyo-Kültürel Çevre, Cahiliye, Şiir, Muallaka, Antere b. Şeddâd.

ABSTRACT

Literary works reflect not only the inner world of the individual but also the social, cultural, economic, and historical environment in which they emerge. While poets and writers convey their personal experiences, they simultaneously incorporate the intellectual framework, values, and collective spirit of their age into the text. Thus, literature aesthetically expresses individual emotions and thoughts while making visible their relationship with environmental conditions. This study examines the reciprocal interaction between literature and environment through the example of ʿAntara b. Shaddād. The research applies thematic reading and content analysis to his poems on love, boasting, and warfare, thereby systematically identifying the thematic and stylistic influences of environmental factors. ʿAntara's poetic language was directly shaped by the social structure in which he lived, racial marginalization, and the prevailing culture of war; his quest for individual identity was articulated through literary expression. The study's originality lies in proposing a re-reading of classical Arabic poetry not solely in terms of individual emotions and aesthetic dimensions but also through the poet's engagement with his social environment. This approach offers a new perspective on how elements such as social discrimination, war culture, and struggles for identity shaped the meaning and form of pre-Islamic poetry. In this context, the poems of ʿAntara b. Shaddād are interpreted as expressions of both personal emotions and an aesthetic resistance to social marginalization. Experiences of racial exclusion, slavery, and the unattainability of his beloved are echoed in his poetic language through harsh and unconventional imagery. In doing so, poetry appears not only as influenced by its environment but also as generating a conscious and critical response to it. Through this resistant stance, ʿAntara proclaimed in his poetry not only his heroism but also the assertion of his identity within society.

Keywords: Classical Arabic Literature, Socio-Cultural Environment, Jāhiliyya, Poetry, Muʿallaqa, ʿAntara b. Shaddād.

Giriş

Edebî metinler, yalnızca bireysel hayal gücünün ürünü olmayıp, aynı zamanda şairin yaşadığı sosyo-kültürel ortamın sosyal, siyasî ve kültürel özelliklerini yansıtan çok katmanlı yapılar olarak değerlendirilmektedir. Şair, içinde bulunduğu ortamdan etkilenirken; şiiri aracılığıyla bu ortama yeniden anlam yükler ve kimi zaman ona estetik bir karşı duruş sergiler. Bu bağlamda edebiyat ile sosyo-kültürel ortam arasındaki karşılıklı etkileşim, çağdaş edebiyat incelemelerinde vazgeçilmez bir kuramsal zemin olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, edebiyat ile sosyo-kültürel ortamın arasındaki söz konusu etkileşimi Câhiliye Dönemi'nin en önemli şairlerinden biri olan Antere b. Şeddâd (öl. 614) üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle onun şiirlerinde yer alan ırkî dışlanmışlık, aidiyet mücadelesi, savaş ve aşk temaları, sosyal çevreyle bireysel duruş arasındaki gerilimi gözler önüne sermektedir. Antere'nin gazellerinde aşkın, savaş diliyle dile getirilmesi, övünme şiirlerinde soy yerine şahsî cesaretin öne çıkarılması ve savaş şiirlerinde alışılmadık derecede sert ve kanlı tasvirlere yer verilmesi gibi örnekler, çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Bu araştırma, Câhiliye Dönemi şiirinde sosyo-kültürel çevrenin etkisini genel hatlarıyla ortaya koymayı değil, Antere özelinde bu etkinin nasıl bireysel bir kimlik ve estetik araca dönüştüğünü anlamayı hedeflemektedir. Çalışma yalnızca Antere'nin şiirleriyle sınırlı tutulmuş; özellikle onun gazel, fahr (övünme) ve savaş tasvirlerinde çevresel unsurların izleri derinlemesine analiz edilmiştir. Şairin yaşadığı dönemin sosyal yapısı, siyahî kökeni nedeniyle uğradığı ayrımcılık ve savaş kültürü içindeki konumu, şiir dilinde ortaya çıkan tematik ve üslupsal yönelimlerin arka planını oluşturmuştur.

Bu çalışma, edebî metinlerin yalnızca biçimsel ve tematik yönleriyle değil, şairin içinde bulunduğu sosyo-kültürel bağlamla birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Antere b. Şeddâd örneği, bu yaklaşımın somut bir yansıması olarak seçilmiş ve şiirlerinde ırkî dışlanmışlık, kabile yapısı, savaş kültürü ve bireysel kimlik mücadelesinin edebî dile nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Çalışmanın amacı, bu çok yönlü etkileşimi somut beyitler üzerinden görünür kılmak; hedefi ise edebiyat araştırmalarında metin çözümlemelerinin sosyo-kültürel faktörlerle birlikte ele alınmasına katkı sağlamaktır.

Araştırma, şu temel sorular etrafında şekillendirilmiştir: Sosyo-kültürel koşullar, şairin üslubu ve tematik tercihlerini ne ölçüde belirlemektedir? Antere, yaşadığı bağlam dışında bir ortamda bulunsaydı şiir dili nasıl şekillenirdi? Onun şiirleri, çağdaşları olan diğer Câhiliye Dönemi şairlerinden hangi yönleriyle ayrılmaktadır? Bu sorulara verilecek cevaplar doğrultusunda Antere'nin şiirinde gözlemlenen bireysel ve toplumsal etkileşimlerin niteliği

ortaya konulmakta; böylece klasik Arap şiirinin bireysel poetika çerçevesinde değil, toplumsal bağlamıyla birlikte okunmasına imkân sağlanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Arap edebiyatı araştırmalarına çevresel faktörleri merkeze alan özgün bir bakış açısı kazandırmakta ve farklı dönemlerdeki şairlerin eserlerinin karşılaştırmalı analizlerine de kuramsal bir zemin oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde betimleyici analiz, tematik okuma ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Bu yöntemler aracılığıyla Antere b. Şeddâd'ın şiirlerinde sosyo-kültürel koşulların tematik ve üslupsal düzeydeki yansımaları sistematik biçimde incelenmiştir. Çalışmada ele alınan Arapça beyitlerin tercümesinde anlam bütünlüğü korunarak yapay zekâ destekli çeviri araçlarından faydalanılmış, gerekli yerlerde klasik sözlüklerle karşılaştırma yapılmıştır.

Antere b. Şeddâd, meşhur Muallaka şairlerinden biri olarak kabul edildiğinden, şiirleri üzerine özellikle belagat, nahiv ve metin şerhi bağlamında birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye'de yapılan araştırmalarda da şair ile ilgi ansiklopedi maddeleri, tez, kitap ve makale çalışmaları bulunmaktadır. Bunlardan ön plana çıkanları şöyledir: Yakup Göçemen'in "'Antere b. Şeddâd'ın Şiirlerinde Tasvir" (2016) başlıklı makalesi, Antere'nin şiirlerinde betimleme sanatını ele alır. Yazar, Câhiliye kaside geleneği içinde Antere'nin savaş, doğa ve aşk gibi temaları etkili tasvirlerle işlediğini; bu yönüyle dönemin önde gelen şairleri arasında olduğunu ifade eder. Antere'nin duygularını, gözlem gücünü ve hayal dünyasını tasvir aracılığıyla aktarmadaki başarısı, onu yalnızca bir kahraman değil aynı zamanda estetik değer taşıyan bir şair olarak da öne çıkarır.[1] Nasseruddin Mazharî'nin "Antera b. Şeddâd el-Absî'nin Şiirlerinde Kölelik Hissinin Yansımaları" (2020) adlı makalesi, Antere'nin şiirlerinde kölelik geçmişinin bıraktığı psikolojik izleri derinlemesine inceler. Mazharî, Antere'nin savaşçılığı, cesareti, ahlaki erdemleri ve şiirsel kudretinin aslında özgürlük mücadelesinden ve aşağılık kompleksiyle baş etme arzusundan doğduğunu ileri sürer. Şairin kişisel travmalarını sanat yoluyla dönüştürme çabası, metinler arası okumalarla ortaya konur.[2] Muharrem Ertaş'ın "Câhiliye Dönemi Şairlerinden Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği" (2021) başlıklı çalışması, Antere'nin hayat öyküsünü tarihsel bağlamda ele alır. Ertaş, şairin kölelikten özgürlüğe geçiş sürecini, Dâhis ve Gabrâ savaşlarındaki kahramanlığını, Able'ye olan aşkını ve bu unsurların edebi kişiliğine katkılarına değinir. Makale, Antere'nin biyografik verileri ile

1 Çalışma için bk.Yakup Göçemen, "'Antere b. Şeddâd'ın Şiirlerinde Tasvir", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (Haziran 2016), 69-98.

2 Çalışma için bk. Nasseruddin Mazharî, "Antera b. Şeddâd el-Absî'nin Şiirlerinde Kölelik Hissinin Yansımaları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (Aralık 2020), 201-215.

şiirsel kişiliği arasında sağlam bağlar kurar ve klasik kaynakları dikkatle değerlendirerek tarihî bir portre çizer.[3]Arap dilinde metafor çerçevesinde Antere b. Şeddâd'ın şiirlerini siyah ve beyaz metaforu açısından ele alan bir çalışma da Zeynep Özkanlı (2025) tarafından kaleme alınmıştır.[4]

Antere'nin edebî hayatı, edebî kişiliği ve şiirleri üzerine yapılan araştırmalar bulunmakla birlikte, şairin şiirlerinde sosyo-kültürel çevrenin etkisini bir bütün olarak ele alan kapsamlı bir çalışmaya Türkçe literatürde rastlanmamıştır. Buna karşılık, İngilizce literatürde Touria Khannous ve Oussama Houassi gibi araştırmacılar, Antere'nin şiirlerini sosyolojik ve kültürel bağlamda incelemişlerdir. Bu çalışmalarda özellikle şairin kimlik, ırk, toplumsal aidiyet ve kültürel bellek temaları üzerinde durulmuş, Antere'nin şiirleri Arap toplumunda "öteki"nin temsil biçimleri açısından değerlendirilmiştir.[5]

Bu çalışmada, şiirlerdeki ifadelerin anlam çözümlemelerinde ve beyitlerin bağlamsal değerlendirilmesinde yalnızca doğrudan başvurulan klasik eserler temel alınmıştır. Özellikle Tebrîzî'nin *Şerhu Dîvâni Antere* ve Zevzenî'nin *Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'* adlı eserleri hem beyitlerin dilsel analizinde hem de tarihî bağlamın kurulmasında temel başvuru kaynakları olarak kullanılmıştır. Bu eserler, Antere'nin şiirinde çevresel baskıların, aidiyet mücadelesinin ve toplumsal dışlanmışlığın nasıl tematik karşılıklar bulduğunu anlamaya yönelik sağlam bir altyapı sağlamıştır.

Bu çalışmada, Antere b. Şeddâd'ın şiirlerinde sosyo-kültürel çevrenin etkisiyle şekillenen temalar belirlenmiş; onun şiir dili ve üslubunun, yaşadığı toplumun sosyo-kültürel yapısıyla doğrudan ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Antere'nin savaş tasvirlerinde ortaya koyduğu sert üslup, sadece bireysel bir anlatım biçimi değil, aynı zamanda kimlik mücadelesinin ve toplumsal dışlanmışlığa karşı gösterdiği edebî direnişin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, sosyo-kültürel çevrenin edebî kimlik oluşumunda belirleyici bir unsur olduğu sonucuna varılmıştır.

1. Sosyo-Kültürel Çevrenin Etkisi

1.1. Sosyo-Kültürel Çevrenin Şairler Üzerindeki Etkisi: Genel Bir Bakış

[3] Çalışma için bk. Muharrem Ertaş, "Câhiliye Dönemi Şairlerinden Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Mart 2021), 37-64. Yine aynı yazarın Antere hakkındaki başka bir makalesi de şöyledir: Muharrem Ertaş, "Antere b. Şeddad'ın Muallakası ve 3.- 6. Yüzyıllar Arasında Yer Aldığı Eserlerin Karşılaştırılması", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (July 2021), 657-686.

[4] Çalışma için bk. Zeynep Özkanlı, "Antera b. Şeddâd'ın Şiirlerinde Siyah ve Beyaz Metaforu," *Arap Edebiyatında Metafor,* ed. Zeynep Özkanlı (Ankara: Eğitim Yayınevi, 2025), 1-27.

[5] Çalışma için bk. Touria Khannous, "Race in pre-Islamic poetry: the work of Antara Ibn Shaddad", *African and Black Diaspora: An International Journal* 6/1 (2013), 66-80; Oussama Houassi, "The Heroic Ideal in Arabic and English Epics: A Comparative Study of Antarah ibn Shaddad's Poetry, Beowulf, and "The Odyssey"", *Social Science Research Network* (Ocak 2024).

Şiir konusu, çağlar boyunca doğa ve çevre ile sıkı bir bağ içinde olmuştur. Hatta edebiyatın, içinde oluştuğu çevrenin bir ürünü olduğu söylenmiştir. Şairler, tasvirlerini ve anlam dünyalarını çevrelerindeki doğadan ve yaşadıkları sosyal ve siyasi olaylardan ilham almışlardır. Şiirleri, çağlarının olaylarına tanıklık eden belgeler hâline gelmiştir. Araplar da Cahiliye Dönemi'nden itibaren çevreye büyük bir ilgi göstermiş; doğadan ilham alarak şiirlerinde bitkileri, hayvanları ve tabiatı ayrıntılı bir şekilde tasvir etmişlerdir. Ayrıca savaşlarını ve yaşadıkları önemli olayları da şiir yoluyla kayda geçirerek tarihî bir hafıza oluşturmuşlardır.[6]

Bazı edebiyat kaynaklarında sıkça aktarılan bir anlatıya göre, Arap şairlerinden Ali b. el-Cehm (öl. 249/863),[7] bedevî ve sert mizaçlı bir şair olarak Abbâsî halifesi Mütevekkil'in (öl. 247/861)[8] huzuruna çıkmış ve ona, halk arasında kaba sayılabilecek benzetmeler içeren bir kaside sunmuştur. Şiirinde halifeyi, "sadakatte köpek gibi", "zorluklarla mücadelede teke gibi", "verimlilikte büyük su kovası gibi" tasvir etmiş; bu ifadeler başlangıçta yadırgansa da halife şairin maksadının güzel olduğunu, ancak dilinin sert ve kaba olduğunu fark etmiştir. Şairin sadece çöl yaşamını tanıdığını ve şehir hayatını hiç tecrübe etmediğini gören halife, onu Dicle Nehri kıyısındaki güzel bir konakta ağırlamış; rüzgârın esintisiyle ruhu okşayan bahçeler, ince zevklerle donatılmış sofralar ve kibar insanların arasında altı ay boyunca yaşamış, bu süreçte ilim ve edebiyat ehliyle sürekli iletişim hâlinde olmuştur. Sürenin sonunda halife onu tekrar çağırdığında, Ali b. el-Cehm bu kez şu zarif mısrayı sunmuştur:

عُيُـونُ الْمَهَـا بَـيْنَ الرُّصَـافَةِ وَالْجِسْـرِ جَلَبْنَ الْهَوَى مِنْ حَيْثُ أَدْرِي وَلَا أَدْرِي

Rusâfe'yle köprü arasında (rastladığım)ceylanın gözleri

Bildiğim ve bilmediğim yerden aşkı getirdi.

Bu değişim karşısında halife, "Onun bu zarafetten eriyip gitmesinden korkuyorum." diyerek hayranlığını dile getirmiştir.[9] Bu anlatı, sosyo-kültürel çevrenin etkisini bireyin dil ve ifade biçimi üzerindeki değişikliğinigösteren çarpıcı bir örnektir.

Her ne kadar bazı âlimler tarafından yukarıda aktarılan hikâyenin uydurma olduğu ileri sürülse ve hatta Ali b. el-Cehm'in divanını tahkik eden Halil Merdem tarafından bu anlatı

6 Arap şiirinin gelişimi hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Ferruh Kahraman, "Araplarda Şiir: Kadîm Edebî Türün Üretimi ve Gelişimini Sağlayan Amiller", *Akif* 54/1 (Haziran 2024), 56-76.

7 Ali b. el-Cehm, *Dîvânu Ali b. el-Cehm*, thk. Halîl Merdem Bek (Dimaşk: el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-Arabî, 1949), 17.

8 Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 2/127.

9 Muhyiddîn Muhammed b. Alî el-Arabî, *Muhâdaratu'l-ebrâr ve müsâmeretu'l-ahyâr* (Dimaşk: Dârü'l-Yakazati'l-Arabiyye, 1968), 2/8; Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ vd., *Kısasu'l-Arab* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1962), 3/298.

hayal ürünü olarak nitelendirilse de[10] benzer bir değişimin edebiyat tarihi boyunca birçok örnekte gözlemlenebilmektedir. Cahiliye Dönemi'nde şairlerin şiirlerinde harabelere ağıt yakmak, çöl hayatı ve hayvan tasvirleri gibi unsurlar sade bir dille yer alırken;[11] İslâmiyet'in ortaya çıkışıyla birlikte şiir anlayışı da dönüşüme uğramış; ahlakî temalar ve dinî içerikler ön plana çıkmış, Kur'ân ve sünnetten yapılan alıntıların şiir diline etkisi belirgin şekilde artmıştır. Bu dönemde hitabet de öne çıkarak, dinî ve toplumsal mesajların aktarımında önemli bir rol üstlenmiştir.[12] Aynı şekilde, Emevî döneminde yaşanan siyasî çalkantılar ile farklı mezhep ve fırkaların ortaya çıkışı, şiirin işlevini dönüştürmüş; her fırka, kendi görüşlerini savunmak amacıyla edebî söylemi bir araç olarak kullanmıştır.[13] Abbâsî dönemine gelindiğinde ise İslam medeniyeti gelişmiş ve yaygınlaşmış, bahçeler, saraylar ve lüks yaşamın tasviri şiirde estetik bir boyut kazanmış ve bu temalar ayrıntılı betimlemelerle edebiyata dâhil olmuştur.[14]

Edebiyat ile sosyo-kültürel çevre arasındaki ilişki yalnızca eski dönemlerde değil, modern çağlarda da açıkça gözlemlenebilmektedir. Nitekim 19. yüzyılda Irak'taki şiir türlerine bakıldığında, bu etkileşimin ne kadar belirleyici olduğu ortaya çıkar. O dönemde Irak'taki siyasî istikrarsızlık ve idari karmaşa, şehirler arasındaki birlikteliğin zayıflamasına neden olmuş, her bir şehir zamanla kendine özgü bir edebî karakter geliştirmiştir. Başkent olması sebebiyle siyasetin merkezî konumunda olan Bağdat'ta siyasî içerikli şiir öne çıkarken, siyasetten uzak kalmayı tercih eden Hille şehri ise yas ve matem üzerinden kendini ifade etmiş; bu durum, şehre ağıt (mersiyetu'l-mudun) şiirinin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Necef halkı ise duygularını eğlence ve aşkla dışa vurmuş; böylece gazel ve mizahî şiir türleri ön plana çıkmıştır. Buna karşılık, tarihsel olarak dinî bir kimliğe sahip olan Musul'da ise tasavvuf geleneğinin güçlü etkisiyle dinî şiir ve zühd temalı şiirler öne çıkmıştır.[15]

Coğrafî ve siyasî çevrenin yanı sıra, sosyal ve dinî çevrenin de edebiyat üzerindeki etkisi özellikle modern dönemde açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Nitekim modern çağda, Müslüman coğrafyada yaşamış ve Hz. Muhammed'i (s.a.v.) öven Hristiyan şairlerin sayısı az

---

10 el-Cehm, *Dîvânu Ali b. el-Cehm*, 143; Abdullah b. Selîm er-Ruşeyd, "el-Kasîdetu'r-Rusâfiyye (Uyûnu'l-Mehâ)", *el-Mecelle el-Arabiyye* 250 (Ocak 1970), 58.

11 Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1993), 27; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981), 1/76-80.

12 Ferruh, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 1/246; Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 64-66.

13 Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 80-81.

14 Ferruh, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 2/39-41.

15 Daha ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Hasan el-Hillî, "Eseru'l-bîe fî'l-edebi'n-Necefî fî'l-karni't-tâsiʿ aşer: Dirâse mukârene", *Mecelletu'l-Kuliyyetu'l-İslâmiyye el-Câmia* 6/16 (Mart 2012), 11-49.

değildir. Bu şairler arasında özellikle Suriyeli Mihâil Hayrullah Verdî, George Saydah, Mehcer edebiyatının önemli isimlerinden İlyâs Kunsul ve Reşîd Eyyûb dikkat çekmektedir.[16]

Tüm bu tarihsel süreç değerlendirildiğinde, edebiyatın farklı dönem ve coğrafyalarda farklı şekillendiği, edebiyat ve çevre arasında siyasî ve toplumsal şartlarla çift yönlü bir etkileşim olduğu açıkça görülmektedir.

1.2. Sosyo-Kültürel Çevrenin Şairlerinin Üslubundaki İzleri

Coğrafyanın şiir ve edebiyat üzerindeki etkileri farklı dönemler ve bölgeler bağlamında ele alındıktan sonra, çevresel etkinin yalnızca zaman ve mekânla sınırlı kalmadığı, aynı bireyin farklı siyasî ve sosyal ortamlarda edebî söylemini değiştirebildiği de ayrıca vurgulanmalıdır. Bu durumu en çarpıcı biçimde ortaya koyan şairlerden biri Beşşâr b. Bürd'dür (öl. 167/783-84).[17] Emevîler döneminin sonu ile Abbâsîler döneminin başında yaşamış olan bu şair, siyasî iktidarın yapısına göre köken ve aidiyet vurgusunu değiştirmiştir. Emevîler döneminde iktidarın Arap kökenli oluşu sebebiyle Araplara yakın durarak kendini şöyle övmüştür:

أَمِنْـــتُ مَضَـــرَّةَ الْفَحْشَـــاءِ أَنِّي　　أَرَى قَيْسًـــا تَضُـــرُّ وَلَا تُضَـــارُّ

كَـأَنَّ النَّـاسَ حِـينَ تَغِيـبُ عَـنْهُمْ　　نَبَـاتَ الْأَرْضِ أَخْطَـأَهُ الْقَطَـارُ[18]

Çirkinliğin zararından güvendeyim. Çünkü ben Kays'ın incittiğini ama incitilmediğini görmekteyim.

Zira insanlar yeryüzünün yağmurun ıskaladığı otları gibidir, o aralarından ayrıldığında.

Ancak Abbâsîlerin, özellikle Fars kökenlilerin desteğiyle iktidara gelmesiyle birlikte Beşşâr bu kez Fars ve Bizans asıllı olmakla övünmeye başlamış ve kimliğini şu şekilde tanımlamıştır:

هَـــلْ مِـــنْ رَسُـــولٍ مُخْـــبِرٍ　　عَـــنِّي جَمِيـــعَ الْعَـــرَبِ؟

بِأَنَّـــــنِي ذُو حَسَـــــبٍ　　عَـــالٍ عَلَـــى ذِي حَسَـــبِ

جَـــدِّيَ الَّـــذِي أَسْمُـــو بِـــهِ　　كِسْـــرَى، وَسَاسَـــانُ أَبِي

---

16 Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Abdülhadioğlu, "Modern Dönem Hristiyan Arap Şairlerin Şiirinde Hz. Muhammed Övgüsü", *Tarih Okulu Dergisi* 39 (Nisan 2019), 552-600.

17 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 7/25.

18 Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn el-İsfahânî, *el-Egânî* (Beyrut: Dâr Sâdır, 2008), 3/96; Şevkî Dayf, *el-Fennu ve mezâhibuhu fi'ş-şiʿri'l-Arabî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1987), 97.

وَقَيْصَـــــــــرُ خَـــــــــالِيَ إِذَا عُـــــدِدْتُ يَوْمًـــــا نَسَـــــبِي[19]

Haber vercek bir elçi yok mu?
Benden bütün Araplara

Ben öyle bir soya sahbim ki
Soyludan yücedir.

Kendisiyle övündüğüm dedem
Kisra'dır ve Sâsân babamdır.

Ve Kayser dayımdır, bilinsin o vakit
Gün gelir nesebim sayılırsa.

Beşşâr'ın bu tutumu, özellikle sonraki dönem alimlerinin dikkatini çekmiş ve kendisi, tutarsız ve çıkar odaklı tavırları nedeniyle genellikle "şedîdü't-televvün" (fırsatçı ve ikiyüzlü davranışlar sergileyen kimse) nitelemesiyle anılmıştır.[20] Ancak Beşşâr bu noktada da kalmamış; Benî Akîl kabilesinin bir mevlâsı olmasına rağmen,[21] Arapların geleneksel "mevâlî" anlayışını reddederek aidiyetini doğrudan ilahî kudrete bağlamış ve bu yaklaşımını şu beyitlerde açıkça dile getirmiştir:

أَصبَحْتُ مَوْلَى ذِي الْجَلَالِ وَبَعْضُهُمْ مَوْلَى الْعُرَيْبِ فَخُذْ بِفَضْلِكَ فَافْخَرْ
مَوْلَاكَ أَكْرَمُ مِنْ تَمِيمٍ كُلِّهَا أَهْلِ الْفِعَالِ وَمِنْ قُرَيْشٍ الْمَشْعَرِ
فَارْجِعْ إِلَى مَوْلَاكَ غَيْرَ مُدَافِعٍ سُبْحَانَ مَوْلَاكَ الْأَجَلِّ الْأَكْبَرِ[22]

Ben, Celâl sahibi Allah'ın dostu oldum; onlardan bazısı ise
Arapların dostu oldu. Öyleyse sen de faziletinle övün!

Senin Mevlân, bütün fazilet ehli Temîm kabilesinden ve
Kureyş'in müşerref (şerefli) olanlarından çok daha kerem sahibidir.

Artık hiçbir direnç göstermeden Rabbine dön!
Yüceler yücesi, en büyük olan Mevlân her kusurdan münezzehtir.

19 Beşşâr b. Bürd, *Dîvânu Beşşâr b. Bürd*, thk. Muhammed Tâhir b. Âşûr (Cezayir: Suhubu't-Tibâati'ş-Şabiyye li'l-Ceyşi'l-Cezâirî, 2007), 1/389; Dayf, *el-Fennu ve mezâhibuhu fi'ş-şiʿri'l-Arabî*, 98.
20 İsfahânî, *el-Egânî*, 3/96.
21 Beşşâr, *Dîvânu Beşşâr b. Bürd*, 1/10.
22 Beşşâr, *Dîvânu Beşşâr b. Bürd*, 1/21; Dayf, *el-Fennu ve mezâhibuhu fi'ş-şiʿri'l-Arabî*, 97-98.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, şairin şiirsel kimliği sadece bireysel tercihlerin değil, aynı zamanda içinde yaşadığı siyasî ve sosyal ortamın da doğrudan bir sonucudur. Beşşâr b. Bürd örneği, çevresel koşulların bireysel edebî duruşu nasıl yönlendirebildiğine dair güçlü bir tarihsel tanıklıktır.

1.3. Sosyo-Kültürel Çevrenin Cahiliye Dönemi Şiir Türlerine Yansımaları

Hannâ Fâhûrî'ye göre, "edebiyat, kendine özgü bir varlığı ve özel bir kişiliği olan canlı bir varlıktır; dolayısıyla diğer canlılar gibi son derece esnektir ve her zaman ile mekâna göre şekil değiştirir."[23] Fâhûrî'nin bu tespitinden yola çıkıldığında, Cahiliye Dönemi şiirinin de Arap Yarımadası'nın sert coğrafi koşulları ile dönemin siyasî ve sosyal şartlarından derinlemesine etkilendiği görülmektedir. Bu dönemde şiir, genel hatlarıyla üç ana türe ayrılmaktadır: Birincisi, şairin duygularını ve iç dünyasını yansıttığı lirik (ġinā'ī) şiirdir. İkincisi, savaşlara ve kahramanlıklara dair olayların hikâye kurgusu içinde işlendiği epik (ḳıṣaṣī) şiirdir. Üçüncüsü ise, belirli bir olay etrafında kişiler tasarlanarak onların söz ve davranışlarının dramatik biçimde canlandırıldığı dramatik (temsîlî) şiirdir. Ancak şu da belirtilmelidir ki, Cahiliye Dönemi Arap şiirinde epik ve dramatik türlere neredeyse hiç rastlanmaz. Zira bu türler, belli bir düşünsel kurgu ve planlama gerektirirken, Araplar daha çok doğaçlama ve anlık söyleyiş (bedîhe ve irticâl) geleneğine sahip bir toplumdu.[24] Bu nedenle, Cahiliye şiiri daha çok bireysel, lirik ve tepkisel bir yapıda gelişmiştir.

Arap edebiyatında şiir konuları çoğunlukla medih, hiciv, fahr, gazel ve savaş tasvirlerinden oluşmaktadır.[25] Bu türlerin, Arapların yaşadığı çöl hayatının doğrudan bir yansıması olması dikkat çekicidir. Nitekim Arap şiirine yakından bakıldığında, bu temaların bir yandan sınırlı bir çevrenin ürünü olduğu, diğer yandan ise çölün sunduğu metaforik ve imgesel zenginlik sayesinde derinleştiği görülmektedir. Geniş dünyayla sınırlı etkileşim içinde olan ve çoğunlukla çöl, hayvanlar ve savaş ortamıyla çevrili bulunan bedevî toplumun şiirleri; savaş tasvirleri, övünme (fahr), hiciv ve gazel gibi temalar etrafında şekillenmiştir. Ancak bu sınırlı çevresel gerçeklik, çölün sonsuzluğuna benzer şekilde hayal dünyasında genişlemekte; böylece şiirlerde engin hayal gücü ve güçlü tasvirlerle örülmüş zengin bir anlatım ortaya çıkmaktadır.

Cahiliye Dönemi şiirinin çevresel koşullardan nasıl etkilendiğine dair genel çerçeve çizildikten sonra, bu etkiyi daha somut biçimde gözlemleyebilmek adına dönemin önde gelen şairlerinden biri olan Antere b. Şeddâd örneği üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Ancak bu

---

23 Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi fî târîhi'l-edebi'l-Arabî: el-Edebü'l-kadîm* (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1986), 20.
24 Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 26-27.
25 Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 26-27.

değerlendirmeye geçmeden önce, onun şiirlerinde sosyo-kültürel çevrenin etkisini anlayabilmek adına, hayat hikâyesi, toplumsal konumu ve kişisel tecrübeleri hakkında kısa bir biyografik çerçeve sunmak gerekmektedir. Zira bireyin yaşadığı sosyal çevreyi algılama biçimi ve edebî söylemine yansıttığı duygusal derinlik, çoğu zaman onun özel hayatıyla doğrudan ilişkilidir.

2. Antere b. Şeddâd'

2.1. Antere b. Şeddâd'ın Biyografisi

Câhiliye Dönemi şairlerinden olan Antere b. Şeddâd el-ʿAbsî, olağanüstü cesareti ve yüksek ahlaki vasıflarıyla tanınmış, meşhur Muallakât şairlerinden biri olmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Dâhis ve'l-Gabrâʾ Savaşı'nın başlangıcına şahit olup bu savaşa katıldığına dair rivayetler dikkate alındığında, yaklaşık olarak miladî 530 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.[26] Ancak rivayetlerdeki ihtilaflar göz önünde bulundurulduğunda,[27] onun miladî altıncı yüzyılın ilk yarısında doğmuş olmasının daha isabetli bir değerlendirme olduğu kanaatindeyiz.

Antere'nin Benî Abs kabilesinin eşrafından olan babasının adı konusunda rivayetler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde babasının adının Şeddâd olduğu belirtilirken, bazılarına göre Şeddâd onun dedesi veya amcasıdır ve yanında büyüdüğü için bu isimle anılmıştır. Bazı kaynaklarda ise babasının adının Amr olduğu kaydedilmiştir.[28] Bununla birlikte, genel kabul gören isimlendirme şekli Antere b. Şeddâd biçimindedir.

Annesi, Zebîbe adında Habeşî bir câriye idi. Bu sebeple, Câhiliye Arap toplumunda yaygın olan bir gelenek gereği, câriyeden doğan çocukların nesebi çoğunlukla kabul edilmez ve bu çocuklar köle statüsünde büyütülürdü. Ancak bireyin ilerleyen yaşlarında üstün meziyetler göstermesi hâlinde hem özgürlüğü tanınır hem de nesebi kabul edilirdi.[29]

Rivayetlere göre, Antere'nin kabilesi bir saldırıya uğradığında, babası ondan yardım istemiş ve "Saldır, ey Antere!" (كَرّ يا عنترة!) demiştir. Ancak Antere, "Köle savaşmayı bilmez, ancak süt sağmayı ve koyun sulamayı bilir" şeklinde karşılık vererek, statüsünü ima etmiştir. Bunun üzerine babası ona özgür olduğunu ilan etmiş, o da savaşta gösterdiği büyük

---

26 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerh Dîvâni Antere,* thk. Mecîd Tarâd (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1992), 7; Hudâ et-Temîmî, *Başlangıcından Günümüze Arap Edebiyatı Tarihi,* çev. Sultan Şimşek vd., ed. Sultan Şimşek - Muhammed Emin Görgün (İstanbul: Akdem Yayınları, 2025), 50-55.

27 Muharrem Ertaş, "Câhiliye Dönemi Şairlerinden Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği", 42.

28 Ebû Muhammed Abdullâh b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şiʿr ve'ş-Şuarâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1967), 1/250; İsfahânî, *el-Egânî*, 8/169. Ertaş, "Câhiliye Dönemi Şairlerinden Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği", 45.

29 Yûsuf b. Süleymân b. Îsâ el-A'lem eş-Şentemerî, *Eşʿâru'ş-şuarâi's-sitte el-Câhiliyyîn* (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1983), 2/107; Osman Zeki Soyyiğit, *el-Edebu'l-Arabî* (İstanbul: Siyer Yayınları, 1993), 56.

kahramanlık sayesinde hem özgürlüğüne kavuşmuş hem de kabilesi tarafından nesebi tanınmıştır.[30]

Bununla birlikte, her ne kadar Antere, Câhiliye Araplarının en çok değer verdiği iki meziyet olan şiir söyleme ve cesur bir savaşçı olma noktasında olağanüstü başarılar göstermiş olsa da uzun bir süre boyunca ne babası ne de kabilesi tarafından tam anlamıyla kabul görmemiştir. Bu dışlanmışlık ile onun siyahi oluşu arasında doğrudan ilişkili olabilir. Özellikle şiirlerinde sıkça "siyahinin oğlu" şeklinde yapılan hakaretlere yer vermesi ve bu durumu açıkça dile getirmesi, bu kanaatimizi desteklemektedir.

Antere, genellikle kuzeni Able'ye duyduğu aşkla tanınmıştır. Ancak o dönem hâlâ köle statüsünde görüldüğü için, amcası onunla evlenmesine izin vermemiştir.[31] Bu durum, yukarıda işaret edilen noktayı bir kez daha teyit etmektedir: Antere her ne kadar olağanüstü cesaret göstermiş ve resmî olarak özgürlüğünü kazanmış olsa da hem kabilesi hem de ailesi tarafından tam anlamıyla kabul görmemiştir. Nitekim öz amcası bile ona karşı bu ayrımcı tutumu sürdürmüştür. Bu bağlamda, makalenin üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, Antere'nin şiirlerinde Able'den sıkça söz ettiği, onun savaştaki kahramanlıklarını görmesini arzuladığı ya da başkalarına bu kahramanlıkları anlatmalarını istediği görülmektedir. Bu ifadelerin altında, sevdiği kişiye kendisini kanıtlama ve ona layık olduğunu gösterme çabası yatmaktadır.

Antere'nin vefatıyla ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birisi, çölde seyir hâlindeyken karşılaştığı bir kum fırtınası sonucu hayatını kaybettiğine dairdir. Diğer bir rivayete göre Antere, yaşlı olmasına rağmen katıldığı bir savaşta, el-Esedü'r-Rehîṣ lakabıyla bilinen bir kimse tarafından öldürülmüştür ve mezkûrkişi Antere'yı öldürdükten sonra şu beyiti söylemiştir:

أنا الأسـدُ الـرّهِيصُ قتلـتُ عَمـرًا وعنـترةَ الفـوارِسِ قـد قَتَلـتُ[32]

Benim adım Esedü'r-Rehîṣ, Amr'ı öldürdüm,

Ve süvarilerin efendisi Antere'yi de ben öldürdüm.

Ancak bu rivayetlerin hiçbirini açık bir şekilde doğrulayacak güçlü bir tarihî delil bulunmamaktadır. Araştırmacılar, söz konusu rivayetlere dayanarak Antere'nin vefat tarihini milâdî 600 ile 615 yılları arasına tarihlendirmektedir.[33]

---

30 Dîneverî, *eş-Şiʿr ve'ş-şuarâ*, 1/250; A'lem eş-Şentemerî, *Eşʿâru'ş-şuarâi's-sitte el-Câhiliyyîn*, 2/107; İsfahânî, *el-Egânî*, 8/169; Soyyiğit, *el-Edebu'l-Arabî*, 57.

31 A'lem eş-Şentemerî, *Eşʿâru'ş-şuarâi's-sitte el-Câhiliyyîn*, 2/108; Ebû Abdillâh Hüseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebʿ* (Beyrut: ed-Dâru'l-Âlemiyye, 1992), 128.

32 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 9-10; Dîneverî, *eş-Şiʿr ve'ş-şuarâ*, 1/252.

2.2. Antere b. Şeddâd'ın Câhiliye Şiirindeki Yeri ve Edebî Konumu

Antere b. Şeddâd, Câhiliye Dönemi'nin en tanınmış şairlerinden biri olup, teknik mükemmeliyetiyle öne çıkan Muallaka kasidesiyle edebiyat tarihinde seçkin bir yer edinmiştir. Sahip olduğu olağanüstü cesaret ve şiirdeki yüksek melekeye rağmen, başlangıçta yalnızca iki ya da üç beyitle yetinmiş, uzun kasîdeler söylemeyi tercih etmemiştir. Rivayetlere göre, bir gün bir adam onun siyahi oluşunu ve annesinin câriye olmasını küçümseyerek, şiir dahi söyleyemediğini iddia ederek hakarette bulunmuştur. Bunun üzerine Antere, önce kendi üstün ahlaki meziyetlerini ve kahramanlığını dile getirmiş, ardından da "şiirin nasıl olacağını sana göstereceğim" diyerek meşhur Muallakasını söylemeye başlamıştır. Bu kasîdede önce sevgilisi Able'ye ve onun yaşadığı mekâna değinmiş, ardından kendi devesini ayrıntılı biçimde tasvir etmiş, son olarak da savaşlardaki yiğitliğini ve kişisel meziyetlerini işlemiştir. Anlatımındaki zarafet, anlam derinliği ve şiir tekniğindeki ustalık sayesinde bu Muallaka, döneminde büyük itibar kazanmış ve "ez-Zehebiyye" (Altın Kasîde) unvanıyla anılmıştır.[34] Bu olaydan sonra Antere'nin şiir anlayışı değişmiş, hayatının sonuna kadar uzun kasîdeler söylemeye devam etmiştir.

Her ne kadar Antere, edebî açıdan yüksek bir yeteneğe sahip olsa da şiirleri edebiyat tarihi boyunca tartışmalara konu olmuştur. Özellikle modern dönem araştırmacıları tarafından sıkça ele alınmasının sebebi, şiirlerinde görülen anlam çelişkileridir. Bir yandan yüksek ahlaki değerleri ve kadınlara yönelik saygılı tavırları yansıttığı görülürken, diğer yandan dönemin yaygın şiir anlayışına kıyasla oldukça kanlı ve vahşi savaş tasvirlerine yer vermiştir. Gazel türünde ise, zarif ve duygusal bir anlatım beklenirken, Antere'nin gazelleri çoğu zaman savaşın acımasızlığı ve kanla iç içe geçmiştir. Bu çarpıcı çelişkiler nedeniyle bazı çağdaş araştırmacılar onu narsist ya da şiddet eğilimli bir figür olarak değerlendirmiştir.[35] Bu çelişkili şiir dilinin, şairin yaşadığı çalkantılı hayat ve dönemin sosyo-kültürel koşullarıyla yakından ilişkili olduğu kanaatindeyiz. Bu çerçevede makalenin devam eden bölümlerinde Antere'nin şiirlerine yansıyan çevresel unsurlar detaylı şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

---

33 Zevzenî, *Şerhu'l- Muallakâti's-Seb'*, 128; Daha ayrıntılı bilgi için bk. Cemal Muhtar, "Antere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 9 Ağustos 2025).

34 Dîneverî, *eş-Şi'r ve'ş-şuarâ*, 1/251-252; Zevzenî, *Şerhu'l- Muallakâti's-Seb'*, 128-129; A'lem eş-Şentemerî, *Eş'âru'ş-şuarâi's-sitte el-Câhiliyyîn*, 2/107-108.

35 Bkz. Muhammed Ahmed el-Âmirî, "en-Nercisiyye fî şi'ri Antere b. Şeddâd", *Mecelletu'l-Endelus li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye* 10/66 (Ocak 2023), 57-89; Abbâs Alî el-Fahhâm, "el-Unf fî gazeli Antere: Muhâveletün li-ruyetin cedîdetin min dâhili'n-nass", *Mecelletü Merkezi Dirâsâti'l-Kûfe* 44 (Mart 2017), 89-107.

2.3. Antere b. Şeddâd'ın Şiirinde Sosyo-Kültürel Çevrenin Etkisi

Bu bölümde, Antere b. Şeddâd'ın şiirlerinde sosyo-kültürel çevrenin etkilerini incelemeye geçmeden önce, onun savaş anlayışı, karakteri ve ahlaki duruşu ile bunların şiirine yansımaları ele alınmıştır. Böylece, bu temel üzerinden çevresel etkilerin daha sağlıklı biçimde analiz edilmesi mümkün hâle gelmiştir.

Antere için savaş, maddî kazançtan ziyade onur ve cesaretin sergilendiği bir er meydanı niteliğindedir. Şiirlerinde, savaşın ganimet elde etmek için değil, ahlaki bir duruşun ve kahramanlığın göstergesi olarak yer aldığı dikkat çekmektedir. Nitekim kendisi şu beyitlerinde bu anlayışı açıkça dile getirir:

يُخْبِـرِكِ مَـنْ شَـهِدَ الوَقيعَـةَ أنَّنِـي أَغْشى الوَغَى وأَعِفُّ عِنْد المَغْنَمِ[36]

Savaş meydanında bulunan herkes sana şunu söyler:

Ben çarpışmanın tam ortasında bulunur, fakat ganimet karşısında iffetli davranırım.

Antere'nin ganimet anlayışına ilişkin tutumu bir diğer beyitte şu şekilde vurgulanmaktadır:

فَـأَرَى مَغَـانِمَ لَـوْ أَشَـاءُ حَوَيْتُهَـا فَيَصُدُّنِي عَنْهَا الحَيَاءُ وَتَكَرُّمِي[37]

Öyle ganimetler görürüm ki dilesem hepsine sahip olabilirim;

Fakat beni bundan hayâ ve onurum alıkoyar.

Antere b. Şeddâd'ın savaş anlayışı, yalnızca ganimet elde etmeyi reddetmekle sınırlı kalmamış; aynı zamanda kadınların savaşta esir alınması gibi, Câhiliye toplumunda olağan karşılanan uygulamalara da karşı çıkmıştır. Zira bu durum, onun ahlak anlayışıyla bağdaşmamaktadır.[38] Antere'ye göre bu tür hadiseler, doğrudan doğruya bir onur meselesiydi. Nitekim bu duruşunu, aşağıdaki beyitlerinde açık bir biçimde ortaya koymuştur:

وَنَحْفَـظُ عَـوْرَاتِ النِّسَـاءِ وَنَتَّقِـي عَلَـيْهِنَّ أَنْ يَلْقَـيْنَ يَوْمـاً مَخَـازِيَا[39]

Kadınların namusunu korur ve sakınırız

Onların utanç verici bir günle karşılaşmalarından.

Bu beyitler, Antere b. Şeddâd'ın savaş meydanındaki tavrının yalnızca cesaret ve kudrete değil, aynı zamanda ahlâkî duyarlılığa ve yüksek bir erdem anlayışına dayandığını

36 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere* , 172.
37 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere* , 192.
38 Fahhâm, "el-Unf fî gazeli Antere", 103.
39 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere* , 216.

açıkça ortaya koymaktadır. Ancak onun kadınlara karşı sergilediği bu ahlâkî duruş, yalnızca savaş esnasıyla sınırlı kalmamış; hayatının geneline yansıyan bir ilke hâline gelmiştir. Bu yönüyle Antere, günlük yaşantısında da onur ve iffet kavramlarına büyük önem verdiğini şu beyitlerde ifade etmektedir:

وَأَغَضُّ طَرفِي ما بَدَت لِي جارَتِي حَتّى يُوارِيَ جارَتِي مَأواها

إِنّي اِمرُؤٌ سَمحُ الخَليقَةِ ماجِدٌ لا أُتبِعُ النَفسَ اللَجوجَ هَواها[40]

Komşum olan kadın bana göründüğünde gözlerimi indiririm,
Ta ki onu örtüp gizleyen yerine çekilene kadar.

Ben yüce ahlâk sahibi, cömert bir adamım;
Israrcı arzuların peşinden nefsimi sürüklemem.

Antere'nin şiirlerinde sıkça kendini övmesine rağmen, bu övünmelerin çoğu zaman başkalarını aşağılayan hiciv ya da hakaret içeren ifadelerden uzak durduğu dikkat çekmektedir. Şair, özellikle kendi cesaretini, sarsılmaz iradesini ve savaşlardaki üstünlüğünü vurgularken, bunu daha çok şahsi meziyetleri üzerinden yapmayı tercih etmiştir. Düşmanlarını korkutan, savaş meydanlarında onları perişan hâlde bırakan bir figür olarak kendisini tanıtır. Ancak bunu yaparken karşı tarafı küçümseyici ifadeler kullanmaktan sakınır.

Üstünlük anlatısının yer aldığı beyitlerden biri şöyledir:

خُلِقتُ مِنَ الجِبالِ أَشَدَّ قَلباً وَقَد تَفنى الجِبالُ وَلَستُ أَفنى[41]

Dağlardan daha sağlam bir yürekle yaratıldım;
Dağlar yok olur ama ben yok olmam.

Bu beyitte, şair, kendini dağlardan bile güçlü görerek üstünlük iddiasını açıkça dile getirmiştir. Yine aşağıdaki beyitte geçen ifadeler de şairin, kendi değerini ortaya koyarken sergilediği özgüveni açıkça göstermektedir.

وَإِنّي قَدْ سَبَقْتُ لِكُلِّ فَضْلٍ فَهَلْ مَنْ يَرْتَقِي مِثْلِي المَرَاقِي؟[42]

Ben tüm faziletlerde öne geçtim;
Peki kim benim gibi zirvelere yükselebilir?

40 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere* , 208-209.
41 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 195.
42 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 109.

Ayrıca Antere, kimi zaman kendisine hakaret eden ya da iftira atanlara karşı dahi doğrudan bir şekilde cevap vermekten sakınarak, kendisini yücelten ve düşmanının durumunu ima eden bir dil kullanır. Bu durum şu beyitte açıkça görülür:

الشـــاتِمَي عِرضـــي وَلَم أَشـــتِمهُم وَالنـــاذِرَينِ إِذا لَم أَلقَهُمـــا دَمـــي

إِن يَفعَـــلا فَلَقَـــد تَرَكـــتُ أَباهُـــم جَـزَرَ السِـباعِ وَكُـلِّ نَسـرٍ قَشـعَمِ[43]

Onlara hakaret etmediğim halde onlar benim namusuma dil uzattılar
Ve eğer onlara rastlamazsam kanımı akıtacaklarına yemin ettiler.

Eğer bunu yaparlarsa, bilsinler ki babalarını bıraktım
Yem olarak yırtıcı hayvanlara ve koca kartallara.

Bu beyitte Antere, hakarete doğrudan karşılık vermek yerine, düşmanına karşı elde ettiği üstünlüğü geçmişteki zaferleriyle ima eder. Şiir dili, intikam duygusuyla değil, gururla örülmüş bir savunma ve onur gösterisi şeklinde işler. Bu yönüyle Antere'nin övünmeleri, çoğu zaman başkalarını küçük düşürmekten çok, kendi varlığını ispat etme ve itibarsızlaştırılmaya karşı şiirle direnme biçiminde değerlendirilmelidir.

Antere'nin şahsiyeti ve ahlâkî duruşu üzerine yaptığımız değerlendirmelerin ardından, devam eden bölümde şairin yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin onun karakteri üzerindeki etkilerini ele almaya çalıştık. Şairin yetiştiği sosyal, kültürel ve coğrafî ortamın hem şahsiyetini şekillendirmede hem de şiirlerine yansıyan değer dünyasının oluşumunda önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, yukarıda belirttiğimiz kişilik özelliklerinin şiirlerine nasıl yansıdığını ve çevresel etkenlerin bu yansımalar üzerindeki izlerini tahlil ederek ortaya koymaya çalıştık.

2.4. Antere'nin Gazel Şiirinde Sosyo-Kültürel Çevrenin İzleri

Yukarıdaki bölümlerde de işaret ettiğimiz üzere, Antere'nin gösterdiği olağanüstü cesaret sayesinde hem özgürlüğü tanınmış hem de nesebi kabul görmüştür. Ancak buna rağmen kabilesi tarafından tam anlamıyla kabul edilmemiştir. Bu durumun en somut yansıması, amcasının onu sevdiği kuzeni Able ile evlendirmeyi reddetmesidir. Toplumun bu tavrı, Antere'ye sosyal statü bakımından kendisini sevgilisinden daha düşük konumda hissettirmiştir. Bu bağlamda, Antere'nin elinde kalan tek dayanağın savaştaki üstün cesareti olduğu görülür. O, onurunu ve değerini bu alanda ispat etme yolunu seçmiştir. Bu ruh hâli

43 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 186.

şiirlerine de yansımış; özellikle Able'ye hitaben yazdığı beyitlerde savaş meydanındaki kahramanlığını vurgulayarak, aşkını ve değerini bu şekilde ifade etmeye çalışmıştır:

قِفي وَانظُري يا عَبلَ فِعلي وَعايِني طِعـاني إِذا ثارَ العَجـاجُ المكَـدَّرُ
تَري بَطَلاً يلقى الفَوارِسَ ضاحِكاً وَيَرجِعُ عَنهُم وَهوَ أَشعَثُ أَغبَرُ
وَلا يَنثَـني حَتّـى يُخَلّـي جَماجِمـاً تَمُرُّ بِهـا ريـحُ الجَنـوبِ فَتَصـفِرُ[44]

Dur ve bak ey Able, ne yaptığımı gözlerinle gör;
Toz duman bastığında bana yaklaş.

Bir yiğit görürsün ki savaşçıların üzerine tebessümle yürür,
Sonra onların yanından saç baş dağılmış, toz toprak içinde döner.

Asla geri çekilmez, nice kafatasları bırakır ardında;
Güney rüzgârı geçtikçe onların içinden ıslık çalar.

Bir başka kasidesinde ise doğrudan Able'ye seslenir:

يا عَبـلَ خَلّـي عَنـكِ قَـولَ المفـتَري وَاِصـغي إِلى قَـولِ المحِـبِّ المخـبِرِ
وَخُـذي كَلامـاً صُـغتُهُ مِـن عَسـجَدٍ وَمَعانِيـاً رَصَّـعتُها بِالجَـوهَرِ
كَـم مَهمَـهٍ قَفـرٍ بِنَفسـي خُضتُهُ وَمُفـاوِزٍ جاوَزتُهـا بِالأَبجَـرِ
كَـم جَحفَـلٍ مثْـل الضَـبابِ هَزَمتُـهُ بِمُهَنَّـدٍ مـاضٍ وَرُمـحٍ أَسمَـرِ
كَـم فـارِسٍ بَـينَ الصُـفوفِ أَخَذتُـهُ وَالخَيـلُ تَعثُـرُ بِالقَنـا المتَكَسِّـرِ
يا عَبـلَ دونَـكِ كُـلَّ حَـيٍّ فَاِسـأَلي إِن كـانَ عِنـدَكِ شُـبهَةٌ فِي عَنـتَرِ
يا عَبـلَ هَـل بُلِّغـتِ يَومـاً أَنَّـني وَلَّيـتُ مُنهَزِمـاً هَزيمَـةَ مُـدبِرِ
كَـم فـارِسٍ غـادَرتُ يَأكُـلُ لَحمَـهُ ضاري الذِئابِ وَكاسِراتُ الأَنسُرِ[45]

Ey Able! Bırak iftiracının sözlerini,
Sevenin ve doğru söyleyenin sözlerine kulak ver.

Al altından kelimelerle söylediğim sözü,
Ve cevherlerle süslediğim manaları

44 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 79.
45 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 81.

Nice ıssız çöl geçtim yalnız başıma,
Zorlu dağları atımla aştım.

Nice sis gibi yayılan kalabalık orduyu
Keskin bir kılıç ve tunç renkli bir mızrakla bozguna uğrattım.

Nice süvariyi safların arasından yakalayıp yere indirdim,
Atlar kırılmış mızraklara takılarak tökezliyordu.

Ey Able! Yakınında bulunan her diriye sor,
Şayet Antere'dan şüphen varsa?

Nice yiğitler bıraktım arkada etini yerken
Vahşi kurtlar ve yırtıcı kartallar.

Bu beyitler, Antere'nin savaş diliyle örülmüş gazel üslubunun merkezinde Able'nin yer aldığını açıkça göstermektedir. Özellikle bazı kasidelerde her beyitte ona hitap edilmesi dikkat çekicidir:

يا عَبلَ كَم مِن فارِسٍ خَلَّيتَهُ في وَسطِ رابِيَةٍ يَعُدُّ حَصاها
يا عَبلَ كَم مِن حُرَّةٍ خَلَّيتُها تَبكي وَتَنعى بَعلَها وَأَخاها
يا عَبلَ كَم مِن مُهرَةٍ غادَرتُها مِن بَعدِ صاحِبِها تَجُرُّ خُطاها
يا عَبلَ لَو أَنّي لَقيتُ كَتيبَةً سَبعينَ أَلفاً ما رَهِبتُ لِقاها[٤٦]

Ey Able! Nice süvariyi geride bıraktım ki;
Bir tepenin üstüdne taş sayar halde kaldı.

Ey Able! Nice hür kadını geride bıraktım ki,
Kocasını ve kardeşini ağlayıp anar.

Ey Able! Nice kısrağı arkada bıraktım ki,
Sahipsiz adımlarını sürüyerek ilerliyor.

Ey Able! Bir bölükle karşılaşsaydım,
Yetmiş bin kişi dahi olsa savaşmaktan korkmazdım.

46 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 211.

Ayrıca, gazel dili içerisinde sürekli şu biçimlerde tekrarlanan ifadeler " سَلي يا ابنة الأعمام"[47] (Sor ey amca kızı), "ألا يا عبل لو أبصرت فعلي"[48] (Ey Able, keşke yaptıklarımı görebilseydin), "هلا سألت ابنة العبسي"[49] (Ey Absî'nin kızı, keşke sorsaydın), " هلا سألت الخيل يا ابنة مالك"[50] (Ey Mâlik'in kızı, atlara sorsan ya!) şairin üslubundaki bu tekrarın yalnızca edebî bir estetik değil, aynı zamanda onurunu savunma biçimi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Antere, savaşta galip geldiği kişilerin sıradan insanlar değil, toplumda "efendi" ve "asil" kabul edilen kimseler olduğunu özellikle vurgular. Böylece köle statüsünde görülen bir birey olarak, bu kişilere karşı zafer kazanmasının kendi değerini ispatladığını ortaya koyar:

وَكَم مِن سَيِّدٍ أَضحى بِسَيفي خَضيبَ الراحَتَينِ بِغَيرِ حِنّا[51]

Nice soylu kişi, elleri kınayla değil, benim kılıcımla kana bulanmış bir hâlde yere serildi.

Bir başka beyitte ise kimlik arayışını şöyle dile getirir:

دَعوني أُوَفّي السَيفَ في الحَربِ حَقَّهُ وَأَشرَبُ مِن كاسِ المَنِيَّةِ صافِيا

وَمَن قالَ إِنّي سَيِّدٌ وَابنُ سَيِّدٍ فَسَيفي وَهَذا الرُمحُ عَمّي وَخالِيا[52]

Bırakın savaşta kılıcın hakkını vereyim, ölümün kadehinden saf bir yudum içeyim!

Kim "Ben asil birinin oğluyum" diyorsa, bilin ki benim amcam da dayım da şu kılıç ve mızraktır.

Tüm bu örnekler, Antere'nin yüksek ahlâkı ve iffetiyle tanınan bir gazel şairi olmasına rağmen, aşkı dahi savaş diliyle ifade etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Özellikle düşman kadınlarına karşı bile saygılı davranmasıyla bilinen bir şairin, bu derece "vahşi" olarak değerlendirilebilecek savaş imgelerini kullanması çelişkili görünebilir. Ancak bu durum, çevrenin onu zorladığı sosyal baskı ortamında bir tür kimlik ispatı ve sevdiği kadının saygısını kazanma çabası olarak okunmalıdır. Nitekim aşağıdaki beyit, bu karmaşık duyguların şiirde nasıl birleştirildiğine güzel bir örnek teşkil eder:

47 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 85.
48 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 104.
49 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 105.
50 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 171.
51 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere* , 195.
52 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 216.

وَلَقَد ذَكَرتُكِ والرِّماحُ نَواهِلٌ مِنّي وبِيضُ الهِندِ تَقطُرُ مِن دَمي

فَوَدَدتُ تَقبيلَ السُيوفِ لأَنَّها لَمَعَت كَبارِقِ ثَغرِكِ المُتَبَسِّمِ[53]

Seni hatırladım ey Able, mızraklar bedenime saplanırken, Hindistan işi kılıçlar kanımı akıtırken…

Keşke o kılıçları öpebilseydim, çünkü onlar senin gülümseyen dudaklarına benziyordu.

Başka bir beyitte ise şunları söyler:

يا عَبلَ نارُ الغَرامِ في كَبدي تَرمي فُؤادي بِأَسهُمِ الشَرَرِ[54]

Ey Able! Aşk ateşi kaburgamda yanar,

Kalbime kor gibi oklar fırlatır.

Bu beyitlerde de görüldüğü gibi Antere, Câhiliye Dönemi'nin klasik aşk ifadelerini değil, savaş dilini ve araçlarını kullanarak duygularını dile getirmiştir. Onun şiirindeki bu üslup farklılığı, yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda reddedilmenin, aşağılanmanın ve kabul görmemenin doğurduğu ağır bir içsel mücadelenin dışavurumudur.

2.5. Antere'nin Övünme Şiirinde Sosyo-Kültürel Çevrenin İzleri

Antere, övünme şiirlerinde pek çok Arap şairinin yaptığı gibi soyuna değil, doğrudan doğruya kendi cesareti, erdemi ve başarılarına dayanarak üstünlüğünü ortaya koyar. Hâlbuki babası, Abs kabilesinin önde gelen asil kişilerinden biridir. Buna rağmen Antere, şiirlerinde soyuyla övünme hakkını tam anlamıyla kullanamaz; çünkü yaşadığı toplum ona bu fırsatı vermemiştir. Toplumun dışlayıcı ve inkârcı tutumu, Antere'nin şiirine açık biçimde yansımıştır:

أَنا العَبدُ الَّذي خُبِّرتَ عَنهُ وَقَد عايَنتَني فَدَعِ السَماعا

وَلَو أَرسَلتُ رُمحي مَع جَبانٍ لَكانَ بِهَيبَتي يَلقى السِباعا

مَلَأتُ الأَرضَ خَوفاً مِن حُسامي وَخَصمي لَم يَجِد فيها اِتِّساعا

إِذا الأَبطالُ فَرَّت خَوفَ بَأسي تَرى الأَقطارَ باعاً أَو ذِراعا[55]

Ben, hakkında haber aldığın o köleyim;

Artık beni gözlerinle gördün, dinlemeyi bırak.

53 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 191.
54 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 83.
55 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 90.

Şayet mızrağımı bir korkağın eline verseydim,
Benim heybetimle o bile yırtıcı hayvanlarla savaşırdı.

Kılıcımla yeryüzünü korkuyla doldurdum,
Hasmım orada kendine sığınacak yer bulamadı.

Yiğitler benim dehşetimden kaçtığında,
Diyarları bir karış ya da bir arşın kadar daralmış görürsün.

Bu beyitler, Antere'nin hem toplumdaki konumuna duyduğu tepkiyi hem de kendi varlığını savaş meydanında ispat etme çabasını açıkça göstermektedir. Antere, toplumun verdiği "köle" sıfatına rağmen onları koruduğunu, sahip çıktığını şiirsel bir dille ifade eder:

لا يَحمِلُ الحِقدَ مَن تَعلو بِهِ الرُتَبُ وَلا يَنالُ العُلا مَن طَبعُهُ الغَضَبُ
وَمَن يكُن عَبدَ قَومٍ لا يُخالِفُهُم إِذا جَفوهُ وَيَسترَضي إِذا عَتَبوا
قَد كُنتُ فيما مَضى أَرعى جِمالَهُمُ وَاليَومَ أَحمي حِماهُم كُلَّما نُكِبوا
لِلَّهِ دَرُّ بَني عَبسٍ لَقَد نَسَلوا مِنَ الأَكارِمِ ما قَد تَنسُلُ العَرَبُ[56]

Kin gütmez, rütbeleriyle yükselen kimse,
Ve öfke huyu olan da ulaşamaz yüceliğe.

Bir kavmin kölesi olan kimse onlara karşı çıkmaz,
Ona cefa etseler de. Ve onu azarlasalar da onların rızasını ister,

Eskiden onların develerini güdüyordum ben,
Bugün ise her sıkıntıya düştüklerinde, namuslarını ben koruyorum.

Allah, Abs oğullarına ne güzel soy vermiştir ki,
Araplar arasında nesli bu kadar değerli olan azdır.

Antere'nin şiirlerinde dikkat çeken bir diğer husus ise ten rengi meselesine yaptığı vurgudur. Arap şiirinde alışılmadık şekilde, kendi siyah tenini hem savunur hem de üstünlük vesilesi kılar. Beyaz tenlilerin toplumda ayrıcalıklı konumda olmasına karşılık, kendisinin savaşta gösterdiği kahramanlıkları öne çıkararak ırk ayrımcılığına karşı bir şiir dili geliştirir.

لَئِن يَعيبوا سَوادي فَهوَ لي نَسَبٌ يَومَ النِزالِ إِذا ما فاتَني النَسَبُ[57]

56 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 25.
57 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 25.

Simsiyah tenimi ayıplıyorlarsa, bu benim soyum olur

Zira savaş gününde, soyla övünemesem de bu (tenim) bana yeter bir nesep olur.

سَـوادي بَيـاضٌ حـينَ تَبـدو شَمـائِلي وَفِعلي عَلى الأَنسابِ يَزهو وَيَفخَرُ[58]

Siyahlığım, faziletlerim ortaya çıktığında beyazlığa dönüşür;

Davranışlarım, soyları geride bırakıp parlar ve kendisiyle övünür

شَـــبيهُ اللَيـــلِ لَـــوني غَـــيرَ أَنّي بِفِعلي مِـن بَيـاضِ الصُبحِ أَسـنى[59]

Ten rengim geceye benzer ancak,

Yaptıklarımla tan yeri gibi aydınlık olurum.

Antere yalnızca ten rengiyle değil, toplumun iki yüzlü ve çıkarcı yapısıyla da şiirlerinde hesaplaşır. Barış zamanında kölelikten dolayı aşağılanırken, savaş anında aynı kişiler tarafından övüldüğünü şu çarpıcı beyitte dile getirir:

يُنـــادونَني في السِـــلمِ يا اِبـــنَ زَبيبَـــةٍ وَعِندَ صِدامِ الخَيلِ يا اِبنَ الأَطايِبِ[60]

Barış zamanında bana "Zebîbe'nin oğlu!" diye seslenirler,

Ama atlar çarpışmaya başladığında, "Ey soyluların oğlu!" derler.

Bu beyit, toplumun çıkarına göre şekillenen değer yargılarını ve Antere'ye duyulan ihtiyaç ile yapılan hakaretin çelişkisini çarpıcı biçimde ortaya koyar.

Sonuç olarak Antere'nin şiiri, sadece bireysel bir söylem değil, aynı zamanda yaşadığı toplumun ırkçı, statücü ve çıkarcı yapısına karşı güçlü bir sosyo-kültürel eleştiridir. O, köleliğin toplumsal baskısı altında bile kimliğini, değerini ve onurunu savaş meydanında ve şiir diliyle yeniden kurmuştur.

2. 6. Antere'nin Savaş Şiirinde Sosyo-Kültürel Çevrenin İzleri

Yukarıda bahsettiğimiz Antere'nin yaşadığı reddedilme duyguları ve kimliğini ispat etme çabası, şiiri üzerinde açık bir biçimde etkili olmuştur. Bu etkinin en fazla hissedildiği alan ise savaş tasvirleridir. Antere, savaş sahnelerini anlatırken, Câhiliye Dönemi şiirinde alışılmışın dışında, son derece kanlı ve sert bir üslup kullanmıştır. Bu sebeple, onun şiiri bazı edebiyat araştırmacıları tarafından zaman zaman "vahşi" olarak nitelendirilmiştir. Bu vahşi anlatım yalnızca birkaç beyitle sınırlı değildir; Antere'nin şiirinde "kan içme" teması, tekrar

58 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 79.
59 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 195.
60 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 35.

eden güçlü bir motif olarak karşımıza çıkar. Özellikle aşağıdaki beyitler bu sertliğin ve olağan dışı betimlemelerin açık bir örneğini sunmaktadır:

وَإِني قَــدْ شَــربْتُ دَمَ الأَعــادي بأقحــافِ الــرُّؤوس وَمــا رَويــتُ

وفي الحَرْبِ العَوانِ وُلِدْتُ طِفْلا ومِـنْ لـبَنِ المعـامِعِ قَـدْ سُـقِيتُ[٦١]

Ve düşmanlarımın kanını içtim,

Baş taslarından. Yine de doymadım.

Kızışmış savaşın ortasında doğmuş bir çocuğum ben;

Savaş meydanlarının sütüyle beslendim.

Bu temanın ne derece ileri götürüldüğü, aşağıdaki beyitte daha açık biçimde görülmektedir:

فَاسْــــــقِيَانِي لَا بِكَــــــأْسٍ مِــــــنْ دَمٍ كَــــــالْأُرْجُوَانِ[٦٢]

Bana içki sunun, Ama kadehte değil;

Erguvan renginde bir düşman kanından.

Bu tür ifadeler, o dönemin edebî geleneğinde alışılmadık bir dildir. Câhiliye şairleri savaş kahramanlığını övmüş, ancak bu derece kanlı ve sembolik bir anlatım dili nadiren kullanılmıştır. Antere ise bu anlatımı daha da ileriye taşımış, yalnızca düşmanları değil, onların cesetlerini de şiirsel bir sembole dönüştürmüştür. Öyle ki, atlarının nalı için bile düşmanın bedeninden yararlandığını tasvir eder:

وَنُنَعِّــلُ خَيْلَنَــا فِي كُــلِّ حَــرْبٍ عِظَامًــا دَامِيَــاتٍ أَوْ جُلُــودَا[٦٣]

Her savaşta atlarımızı nalladık,

Ya kanlı kemiklerle ya da derilerle

Antere burada da durmaz; estetik anlamda güzel sayılan bazı kelimeleri bile savaşın kanlı gerçeğiyle ilişkilendirerek zıtlık yaratır. Özellikle "gül" ve "boya" gibi olumlu çağrışımlar, onun şiirinde kanla ve ölümle birleşir

فَــــإِذا مــــا الأَرضُ صــــارَت وَردَةً مِثــــــــلَ الــــــــدُهانِ

وَالــــــدِما تَجــــــري عَلَيهــــــا لَونُهــــــا أَحمَــــــرُ قــــــانِ[٦٤]

61 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 38.
62 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 199.
63 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 50.

Ve yeryüzü dönüştüğünde,
Yağla yoğrulmuş kıpkırmızı bir güle,

Üzerinden kanlar aktığında,
Toprağın rengi, koyu kırmızıya boyanmış olur.

Bu beyitlerde Antere'nin dili, yalnızca bir savaş anlatımı değil, aynı zamanda psikolojik bir direnişin, kimlik ispatının ve toplumsal dışlanmışlığa karşı bir meydan okumanın dilidir. Onun kan ve ölüm imgeleriyle örülü anlatımı, klasik savaş şiirlerinin çok ötesine geçerek şiirsel şiddetin estetik bir dille yeniden inşası hâline gelir.

Sonuç

Bu çalışmada, şiirin doğa, toplum ve birey üçgeninde şekillenen yapısı merkeze alınarak, Antere b. Şeddâd'ın edebî kişiliği çevresel bağlam içinde değerlendirilmiştir. Tarih boyunca edebiyatın içinde oluştuğu sosyal çevrenin bir ürünü olduğu tespiti yapılmış; şairlerin yaşadıkları sosyal, siyasî ve kültürel ortamın onların diline, üslubuna ve tematik tercihlerine doğrudan etki ettiği sonucuna varılmıştır. Çalışmanın başında aktarılan Ali b. el-Cehm örneği ve Beşşâr b. Bürd'ün şiir anlayışında meydana gelen dönüşümler, şairin edebî kimliğinin yaşadığı sosyo-kültürel çevreden bağımsız düşünülemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, Antere'nin şiirleri de yalnızca bireysel bir anlatı değil, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumsal yapıya şiirle verilen güçlü bir cevaptır. Şairin yaşadığı ırksal ayrımcılık, soyluluk tartışmaları, toplumdan dışlanma ve sevdiğiyle evlenememe gibi sosyal engeller, onun şiir diline doğrudan yansımıştır. Bu duygusal ve toplumsal kırılmaların etkisiyle Antere, savaş şiirlerinde klasik Câhiliye üslubunun ötesine geçerek, alışılmadık ölçüde kanlı ve sert imgeler kullanmıştır. "Kan içme", "cesetlerden nal yapma", "toprağı kana boyama" gibi imgeler, şiirinin sıradan bir savaş anlatısı olmaktan çıkıp, bir kimlik ve onur mücadelesine dönüşmesini sağlamıştır.

Yapılan çözümlemeler neticesinde, Antere'nin şiirinde sosyo-kültürel çevrenin iki yönlü etkisi tespit edilmiştir: bir yandan bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından biçimlendirilmesi, diğer yandan bireyin çevreye karşı şiir yoluyla verdiği estetik tepki. Bu durum, edebî metinlerin tarihsel ve toplumsal bağlamdan kopuk olarak değerlendirilmemesi gerektiğini bir kez daha göstermektedir. Nitekim Antere, şiiriyle sadece kahramanlığını değil, köle statüsüne indirgenmiş bir bireyin kendi varlığını nasıl kabul ettirdiğini de ortaya koymuştur.

64 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Antere,* 199.

Bu tespitler, edebî metinlerin karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışmalarda şairin yetiştiği sosyo-kültürel çevrenin mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna götürmüştür. Çünkü şiir yalnızca bireysel bir ilham ürünü değil, aynı zamanda sosyal bir hafıza ve tarihî bir tanıklıktır. Antere örneğinde olduğu gibi, sosyo-kültürel çevre yalnızca şairin konularını değil, aynı zamanda şiirinin dilini, duygusunu ve estetik duruşunu da şekillendirmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Çift taraflı kör hakemlik.
Benzerlik Taraması: iThenticate
Yazar Katkı Oranları:

Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%55) – Yazar-2 (%45)
Veri Toplanması	Yazar-1 (%70) – Yazar-2 (%30)
Araştırma-Veri Analizi-Doğrulama	Yazar-1 (%60) – Yazar-2 (%40)
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%80) – Yazar-2 (%20)
Makalenin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%80) – Yazar-2 (%20)

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Double-blind.
Plagiarism Checks: iThenticate
Author Contribution Rates:

Conceptualization	Author-1 (%55) – Author-2 (%45)
Data Curation	Author-1 (%70) – Author-2 (%30)
Investigation-Analysis-Validation	Author-1 (%60) – Author-2 (%40)
Writing	Author-1 (%80) – Author-2 (%20)
Writing-Review&Editing	Author-1 (%80) – Author-2 (%20)

Conflict of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author(s) declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

A'lem eş-Şentemerî, Yûsuf b. Süleymân b. Îsâ. *Eşʿâru'ş-şuarâi's-sitte el-Câhiliyyîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 3. Basım, 1983.

Abdülhadioğlu, Ahmet. "Modern Dönem Hristiyan Arap Şairlerin Şiirinde Hz. Muhammed Övgüsü". *Tarih Okulu Dergisi* 39 (Nisan 2019), 552-600. http://dx.doi.org/10.14225/Joh1498

Ali b. el-Cehm. *Dîvânu Ali b. el-Cehm*. thk. Halîl Merdem Bek. Dimaşk: el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-Arabî, 1. Basım, 1949.

Âmirî, Muhammed Ahmed. "en-Nercisiyye fî şiʿri Antere b. Şeddâd". *Mecelletu'l-Endelus li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye* 10/66 (Ocak 2023), 57-89.

Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî. *Muhâdaratü'l-ebrâr ve müsâmeretü'l-ahyâr*. 2 Cilt. Dimaşk: Dârü'l-Yakazati'l-Arabiyye, 1. Basım, 1968.

Beşşâr b. Bürd. *Dîvânu Beşşâr b. Bürd*. thk. Muhammed Tâhir b. Âşûr. 2 Cilt. Cezayir: Suhubu't-Tibâati'ş-Şabiyye li'l-Ceyşi'l-Cezâirî, 1. Basım, 2007.

Dayf, Şevkî. *el-Fennu ve mezâhibuhu fi'ş-şiʿri'l-Arabî.* Kahire: Dâru'l-Maârif, 11. Basım. 1987.

Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Kuteybe. *eş-Şiʿr ve'ş-şuarâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 2. Basım, 1967.

Ertaş, Muharrem. "Antere b. Şeddad'ın Muallakası ve 3.- 6. Yüzyıllar Arasında Yer Aldığı Eserlerin Karşılaştırılması". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Temmuz 2021), 657-686.

Ertaş, Muharrem. "Câhiliye Dönemi Şairlerinden Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Mart 2021), 37-64. http://doi.org/1051702/esoguifd.765854

Fahhâm, Abbâs Alî. "el-Unf fî gazeli Antere: Muhâveletün li-ruyetin cedîdetin min dâhili'n-nass". *Mecelletü Merkezi Dirâsâti'l-Kûfe* 44 (Mart 2017), 89-107. https://doi.org/10.36322/jksc.v1i44.4914

Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi fî târîhi'l-edebi'l-Arabî: el-Edebü'l-kadîm*. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1. Basım, 1986.

Ferruh, Ömer. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1981.

Göçemen, Yakup. "ʿAntere b. Şeddâd'ın Şiirlerinde Tasvir". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/4 (Haziran 2016), 69-98.

Hillî, Muhammed Hasan. "Eseru'l-bîe fi'l-edebi'n-Necefî fi'l-karni't-tâsiʿ aşer: Dirâse mukârene". *Mecelletu'l-Kuliyyetu'l-İslâmiyye el-Câmia* 6/16 (Mart 2012), 11-49.

Houassi, Oussama. "The Heroic Ideal in Arabic and English Epics: A Comparative Study of Antarah ibn Shaddad's Poetry, Beowulf, and "The Odyssey"". *Social Science Research Network* (Ocak 2024). http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5285690

İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn. *el-Egânî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 3. Basım, 2008.

Kahraman, Ferruh. "Araplarda Şiir: Kadîm Edebî Türün Üretimi ve Gelişimini Sağlayan Amiller". *Akif* 54/1 (Haziran 2024), 56-76. https://doi.org/10.51121/akif.2024.55

Khannous, Touria. "Race in pre-Islamic poetry: the work of Antara Ibn Shaddad". *African and Black Diaspora: An International Journal* 6/1 (2013), 66-80. https://doi.org/10.1080/17528631.2012.739915

Mazharî, Nasseruddin. "Antera b. Şeddâd el-Absî'nin Şiirlerinde Kölelik Hissinin Yansımaları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (Aralık 2020), 201-215.

Mevlâ, Muhammed Ahmed Câd vd. *Kısasu'l-Arab*. 4 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 4. Basım, 1962.

Muhtar, Cemal. "Antere". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 9 Ağustos 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/Antere

Özkanlı, Zeynep. "Antera b. Şeddâd'ın Şiirlerinde Siyah ve Beyaz Metaforu". *Arap*

Edebiyatında Metafor. ed. Zeynep Özkanlı. 1-27. Ankara: Eğitim Yayınevi, 2025.

Ruşeyd, Abdullah b. Selîm. "el-Kasîdetu'r-Rusâfiyye (Uyûnu'l-Mehâ)". *el-Mecelle el-Arabiyye* 250 (Ocak 1970), 58.

Soyyiğit, Osman Zeki. *el-Edebu'l-Arabî.* İstanbul: Siyer Yayınları, 1993.

Tebrîzî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Alî el-Hatîb. *Şerhu Dîvâni Antere*. thk. Mecîd Tarâd. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, 1992.

Temîmî, Hudâ. *Başlangıcından Günümüze Arap Edebiyatı Tarihi*. çev. Sultan Şimşek vd. ed. Sultan Şimşek- Muhammed Emin Görgün. İstanbul: Akdem Yayınları, 2025.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ.* 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 11. Basım, 1996.

Zevzenî, Ebû Abdillâh Hüseyn b. Ahmed. *Şerhu'l-Muallakâti's-Sebʿ*. Beyrut: ed-Dâru'l-Âlemiyye, 1. Basım, 1992.

Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1. Basım, 1993.

Ziriklî, Hayrüddîn. *el-Aʿlâm.* 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.